

JIRÍ KŘEŠŤAN: ZDENĚK NEJEDLÝ, POLITIK A VĚDEC V OSAMĚNÍ. PRAHA – LITOMYŠL 2012.

Křesťanova biografie Zdeňka Nejedlého se okamžitě po vydání stala na poměry české historické vědy skutečnou mediální senzací. Symbolickým završením série recenzí a rozhovorů s autorem bylo udělení ceny Magnesia litera za nejlepší publikaci roku 2012 v oblasti literatury faktu. Kniha představuje dlouho očekávaný autorský počín, jenž byl vystavěn na základě dlouhé řady dílčích studií, které reflektovaly činnost Zdeňka Nejedlého či blízká témata.¹ Rovněž je třeba připomenout, že velké biografii předcházela starší Křesťanova knižní studie analyzující Nejedlého promyšlení „české otázky“.² V podobě recenzované publikace byl čtenářům předložen text, který představuje završení dlouhodobého a systematického výzkumu nejen životních osudů Zdeňka Nejedlého, nýbrž celé řady souvisejících témat.

Přestože je biografie čtenářsky nesmírně atraktivním žánrem a představuje jednu z možných a často využívaných cest historické vědy k širšímu čtenářskému publiku, česká historiografie moderních a soudobých zatím nenabídla mnoho skutečně přelomových prací tohoto druhu.³ Například domácímu výzkumu českého a slovenského komunismu životopisný žánr rozhodně nedominoval.⁴ Biografii jako co možná nejvíce všestranný pohledu na „život a dílo“ dané osobnosti,

¹ Srov. zejména Křesťan, Jiří: Intelektuálové bez rozumu? Učenec Zdeněk Nejedlý a fascinující půvab komunismu. In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (eds.): *Boľševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu V*. Praha 2005, s. 15–41; týž: „Poslední husita“ odchází. Zdeněk Nejedlý v osidlech kulturní politiky KSČ. *Soudobé dějiny* 1, 2005, s. 9–44; týž: *Srdce Václava Talicha se ztratilo: k problému národní očisty*. *Soudobé dějiny* 1, 2009, s. 69–111 a 2–3/2009, s. 243–275.

² Křesťan, Jiří: *Pojetí české otázky v dile Zdeňka Nejedlého*. Praha 1996.

³ „Předlistopadová“ historiografie komunismu nabídla několik důležitých biografických studií. Srov. Galandauer, Jan: Šmeral: Bohumír Šmeral 1880–1914. Praha 1981; týž: Bohumír Šmeral: 1914–1941. Praha 1986; Holá, Věra: Jan Šverma: 1901–1944. Praha 1985; Hradilák, Zdeněk: Josef Guttmann – konflikt rozumu a svědomí. *Revue dějin socialismu* 5, 1968, s. 645–680.

⁴ Srov. např. Benčík, Antonín: *Téma: Alexander Dubček*. Praha 2012; Kaplan, Karel: *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno 2009; týž: *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný – vzestup a pád „lidového“ aparátčika*. Brno 2011; týž: *Kronika komunistického Československa. Alexej Čepička – dobová dramata komunistické moci*. Brno 2011; týž: *Mocní a bezmocní*. Toronto 1989; Pávková, Jana: *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha 2008; Tomek, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha 2009.

s přesahy k obecnější analýze např. společenského či kulturního vývoje v určitém historickém období, se dosud vydané práce dokázaly přiblížit jen ve velmi omezené míře. Křesťanův autorský záměr byl však ještě komplikovanější. Jeho cílem nebylo předložit životopis komunistického politika či portrét historika a veřejného intelektuála. Za objekt svého výzkumu si vybral osobnost, která šíří svého vědeckého, publicistického i politického záběru pokrývá badatelsky jen těžko zvládnutelné množství témat. Životní příběh Zdeňka Nejedlého začíná v poslední třetině 19. století a uzavírá se v éře československého post-stalinismu na počátku 60. let století následujícího. Intelektuál mnoha zájmů se zjevnou chutí k psaní po sobě zanechal nepřehledné množství textů, které před historika staví obrovskou masu pramenného materiálu. K tomu je třeba připočíst Nejedlého rozsáhlé a dlouholeté aktivity na poli kultury, vzdělávání a politiky, které jsou zaznamenány v dobovém tisku, úředních pramenech, korespondenci i v textech memoárového charakteru. Pokud se historik rozhodne psát komplexní biografii, která má ambici postihnout rodinné zázemí, společenské vztahy, intelektuální vývoj i politickou činnost osobnosti Nejedlého formátu, musí se nejprve vypořádat s problémem roztrídění značného množství informací a jejich následného seřazení do smysluplného historického vyprávění. Napsání takto zešíroka pojaté biografie proto není pouze završením rozsáhlého historiografického výzkumu, ale také svébytným literárním výkonem.

Právě literární stránka textu představuje jeden z výrazných poznávacích znaků knihy. Již v kratších „nejedlovských“ studiích, které předcházely finální biografii, se Jiří Křesťan profiloval jako historik, který klade velký důraz na literární jazyk historiografického textu. Nejedná se však o formální exhibici. Křesťan se programově snaží o historiografii, která objekt svého bádání podrobuje psychologizující analýze. Tento přístup v sobě skrývá nejedno úskalí a záleží na zručnosti historika, zda dokáže předložit přesvědčivý portrét zkoumané osobnosti, nebo v této nesmírně náročné autorské disciplíně odhalí své tvůrčí slabiny a čtenáři nabídne nevěrohodnou biografickou skicu či, v horším případě, psychologizující kýč, který je spíše stylistickým cvičením než historiografickou analýzou.

Již ve svých starších textech si Křesťan dokázal vybudovat velmi specifický a rozpoznatelný autorský styl. V recenzované práci toto své literární úsilí završuje. Nejvíce narativní pasáže pak představují zdařilý pokus o čtenářsky atraktivní historiografii. Autor se při vytváření portrétu osobnosti Zdeňka Nejedlého nebo při popisování jeho rodinného života úspěšně pohyboval na hranici obořových konvencí. Výsledkem je velmi čtivý a přesvědčivý text, který však vyžaduje akceptování autorových pravidel hry, respektive pravidel jeho specifického zacházení s historiografickým textem. Čtenář, který vyhledává výrazný autorský

rukopis a oceňuje dějepisectví, které se neleká inspirace beletristickým psaním, bude s Křesťanovou knihou nadmíru spokojen. Zvolený styl vyprávění umožnil podat Nejedlého dlouhý a spletitý životní příběh v ucelené podobě. Ocenit je třeba také ironickou linku, která prostupuje vyprávěním a umožňuje mnohdy vyhrocené a dramatické příběhy, často umocňované Nejedlého až narcistní sebestylizací, podat s potřebným nadhledem. Vytvoření plastického portrétu umožnila zejména práce s velkým množstvím pramenných materiálů osobní povahy. Autor knihy z nich vytěžil maximum a dokázal skloubit často velmi protichůdné výpovědi o Nejedlém s bezprostřední reflexí Nejedlého života z pera jeho příbuzných, nejbližších přátel a spolupracovníků i jeho samého.

Pasáže knihy věnující se Nejedlého soukromí či charakterizující vývoj jeho osobnosti jsou výrazné díky výše popsanému literárnímu pojetí a udávají rytmus vyprávěnému příběhu. Druhou rovinu knihy tvoří analytické oddíly, které představují Nejedlého jako vědce, publicistu a politika. „Veřejný Nejedlý“ představuje pro autora biografie další obtížnou zkoušku. Není zrovna snadné nastínit v rámci jedné knihy všechny odborné a politické aktivity tak hyperaktivního vědce a veřejného intelektuála. Křesťan svou analýzu Nejedlého vědeckého a publicistického díla a veřejného působení strukturuje kolem výrazných kauz či odborných diskuzí. Jestliže výklad o hudební vědě stojí na dlouhodobém sporu o Smetanu a Dvořáka, historiografickou linii knihy určuje velká diskuze o interpretaci českých dějin, respektive dějin českého národa. Logickým leitmotivem „politických dějin Zdeňka Nejedlého“ je jeho cesta ke komunismu, respektive vývoj od národního hnutí ke stalinismu. Třetí okruh otázek tvoří působení Nejedlého jako kulturního aktivisty, muže zapojeného do nejedné kulturní či kulturně-politické iniciativy. Všechny tři okruhy pak propojuje Nejedlý jako neúnavný publicistický glosátor a vytrvalý polemik. Také v pasážích věnovaných vědecké činnosti a obecně Nejedlého historickému a politickému myšlení se autor snaží o výklad propojující analýzu Nejedlého díla s popisem sociálního prostředí, v němž tyto texty vznikaly. Výsledkem je sociálně-kulturní analýza, která ukazuje, v jakých společenských souvislostech se formovalo Nejedlého myšlení a jak jeho koncepce či polemické vstupy ovlivňovaly českou vědu, kulturu a politiku. Za velmi důležité považují detailní vyličení vzniku a následného vývoje komunity „věrných“ obklopujících Nejedlého a tvořících jeho intelektuální zázemí. Křesťan přesvědčivě dokazuje, že Nejedlého myšlení vznikalo v interakci s prostředím, v němž se jako mnohostranně zaměřený intelektuál pohyboval – ať už se jednalo o diskuze v nejužším kruhu spolupracovníků či o velké spory, které udávaly směr zásadním společenským debatám. Za slabší momenty biografie pak považují pasáže, v nichž se autor při líčení Nejedlého veřejných aktivit omezil na výčet

spolupracujících či s aktivitou jinak souvisejících osobností. Snaha o rozšíření informačního přínosu práce je zde spíše na obtíž plynulosti výkladu.

Z celé řady témat, kterým se kniha věnuje, považuji za důležité vyzvednout otázku Nejedlého vztahu ke komunismu. Autor na příkladu politického vývoje významného českého intelektuála propojil českou modernu se stalinismem. Navázal tak na starší pokus Alexeje Kusáka o nalezení kořenů českého kulturního stalinismu.⁵ Křesťan prostřednictvím Nejedlého cesty ke komunismu vykresluje široké podhoubí revolučního socialismu v české intelektuální scéně. Ukazuje, jakými způsoby bylo možné národně a sociálně emancipační argumentaci integrovat do radikálního pojetí marxismu. Významným přínosem práce je pečlivé mapování postupných proměn myšlenkového věta české socialistické či k socialismu inklinující inteligence. Tato analýza dlouhodobých posunů v politickém myšlení pak vede k tomu, že Nejedlého příklon ke komunismu není líčen jako pozdní radikalismus ješitného starce. Právě naopak – Křesťanův výklad velmi přesvědčivě ukazuje, kde byly kořeny úspěchu komunistických myšlenek v českém prostředí a jaké pohnutky mohly vést nejednoho intelektuála do řad komunistického hnutí. Zkoumání cesty ke komunismu na příkladu Zdeňka Nejedlého pak umožnilo otevřít otázku fungování intelektuála ve vrcholné politice, s níž v tomto konkrétním případě úzce souvisí téma osobní zodpovědnosti politika v čase diktatury. Detailní pohled do zákulisí Nejedlého politické kariéry ukazuje, jaká byla jeho pozice v mocenských strukturách komunistické strany. Pasáže věnované moskevskému exilu a činnosti Nejedlého v nejvyšších patrech stranického a státního aparátu či ve vedení Československé akademie věd vypovídají mnohé o rozporuplné kariéře „rudého profesora“ v komunistické politice. Křesťan se nesnaží o jednoznačnou interpretaci Nejedlého kariéry vrcholného politika. Kniha není obžalobou, ale ani shovívavou rehabilitací. Nabízí detailní sondu do světa československých politických elit v období stalinismu se všemi dilematy a konflikty, které s sebou působení ve vedení „strany a státu“ neslo. Práci uzavírá portrét oslavovaného, avšak od mocenského centra i intelektuální obce izolovaného stranického doyena, tedy Zdeňka Nejedlého „v osamění“.

Křesťanova práce kromě poutavého vyličení životního příběhu Zdeňka Nejedlého představuje také důležitý příspěvek k tématu, které stále ještě čeká na obsáhlejší historiografické zpracování. Je jím genealogie českého komunismu, neboli zkoumání dlouhodobých společenských, kulturních a dalších procesů, která vedly k triumfu KSČ po roce 1945. Mnohovrstevnatý portrét Zdeňka Nejedlého naznačuje, že při hledání kořenů poválečného vytváření státního socialismu si nevystačíme s tradičním konstatováním o vlivu Sovětského svazu či

⁵ Kusák Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha 1998.

společenském působení vzpomínek na velkou hospodářskou krizi a druhou světovou válku. Jiří Křesťan prostřednictvím biografického textu naznačil, že je třeba analyzovat delší kontinuity, jejichž počátky budou historici nacházet již v období, kdy se formovala moderní česká společnost.

Vítězslav Sommer

Křesťan, Jiří: Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění, Paseka – Národní archiv. Praha – Litomyšl 2012, 569 s.